

O'ZBEKISTON SSRDA MILLIY MADANIYAT VA SOVET MAFKURASI: O'ZARO TA'SIR VA ZIDDIYATLAR

Raxmonazarova Adolat Qobiljon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar fakulteti tyutori
adolat767574@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda O'zbekiston SSRda 1924–1991-yillarda amalga oshirilgan madaniy siyosatning asosiy yo'nalishlari, uning milliy madaniyat, ta'lim, fan, adabiyot va san'at rivojiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'tmishdan mavjud bo'lib kelayotgan milliy madaniyatga to'sqinlik va uning sovet mafkurasi ta'sirida qayta shakllantirilishi o'rtasidagi ziddiyatli jihatlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston SSR, madaniy siyosat, sovet mafkurasi, milliy madaniyat, madaniy-ma'rifiy muassasalar, ta'lim, fan, adabiyot, san'at, savodxonlik.

XX asr O'zbekiston tarixida siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar nihoyatda murakkab kechgan davr hisoblanadi. 1924-yilda O'rta Osiyoda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanish natijasida O'zbekiston SSR tashkil topishi bilan respublikada sovet davlat boshqaruvi va mafkuraviy tizimi yanada mustahkamlandi. Shu bilan birga, jamiyatning ma'naviy-madaniy hayotini yangi siyosiy talablar asosida qayta tashkil etish jarayoni boshlandi. Sovet hokimiyati jamiyatni qayta qurishning muhim vositasini madaniyat deb bildi. Ta'lim tizimini kengaytirish, savodsizlikni tugatish, yangi maktablar, oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarini tashkil etish, fan va madaniyat muassasalarini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlariga aylandi. Biroq bu jarayon faqat ma'rifiy vazifalar bilan cheklanib qolmadi. Madaniyat va ma'naviy hayotning turli sohalariga kommunistik mafkuraning singdirilishi uning muhim tarkibiy qismi bo'ldi. O'zbekiston SSRda sovet madaniy siyosatining dastlabki bosqichida ta'lim va savodxonlik masalalariga katta e'tibor qaratildi. Xususan, 1924-yil oxirida "Bitsin savodsizlik" jamiyati vujudga keldi. Uning asosini o'qituvchilar, talabalar tashkil etgan. Savodsizlikni tugatish bo'yicha ushbu jamiyat tomonidan dastlabki paytda 35 ta maktab ochilib, 10200 kishi o'z savodini chiqardi. 1937-yilga kelib aholining 67, 8 foizi savodxon deb topilgan.¹ Shu bilan birga, avvalgi ta'lim tizimining ayrim shakllari, jumladan, jadid maktablari hamda eski maktab va vaqf

¹ Murtazayeva R. X. O'zbekiston tarixi.-T.: Yangi asr avlodi, 2003- B.458

ta'lim muassasalari tugatildi. Natijada ta'lim tizimida tub o'zgarishlar yuz berdi va qarama – qarssiliklar, ziddiyatlar tomir ota boshladi.

Ma'naviy madaniyatning muhim elementlaridan biri bo'lgan din va diniy ta'lim masalasi O'zbekistonda sovet yillarida hukmron partiya tomonidan ateistik jamiyat qurish maqsad qilib olingan. Sovet yillarida islom dini an'analari "eskilik sarqiti" deya baholandi. Bu esa sovet yillarida yaratilgan adabiyotlar misolida namoyon bo'ladi. Milliy urf-odat va an'analarni cheklash siyosati kuchaygan davrlardan biri 1980-yillarning o'rtalariga to'g'ri keladi. Bu jarayonda asrlar davomida xalq orasida nishonlab kelingan Navro'z bayrami ham mafkuraviy bosimga uchradi. 1986-yilga kelib Navro'zni xalq bayrami sifatida nishonlash amaliyoti keskin cheklangan va bayramga "diniy" mazmun berishga urinishlar kuzatilgan. Ayniqsa, 1986-yil mart oyidan boshlab respublikadagi partiya va sovet tashkilotlariga Navro'zni xalq bayrami sifatida nishonlamaslik bo'yicha ko'rsatmalar berilgani haqidagi ma'lumotlar mavjud. Natijada ommaviy axborot vositalarida ham Navro'z haqidagi materiallar deyarli yo'qoldi. Masalan, 1986-yil 22-martdagi gazeta sonida "Navro'z" so'zi tilga olinmagan. O'zbekiston SSRda diniy cheklovlar Sovet hokimiyatining O'zbekistondagi madaniy-mafkuraviy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri diniy hayotni davlat nazoratiga olish va jamiyatda ateistik dunyoqarashni shakllantirishdan iborat bo'ldi. Umuman, sovet siyosatida din mafkuraviy jihatdan yangi kommunistik jamiyat qurilishiga zid hodisa sifatida talqin qilindi. 1920–1930-yillarda diniy muassasalar, ruhoniylar va diniy ta'limga nisbatan bosim ayniqsa kuchaygan. O'zbekistonda bu siyosat, avvalo, masjid va madrasalar faoliyatini cheklash, diniy ta'limni qisqartirish, vaqf mulklarini davlat tasarrufiga o'tkazish, diniy ulamolarni ta'qib qilish hamda ateistik targ'ibotni kuchaytirish orqali namoyon bo'ldi. Diniy qadriyatlar va marosimlarning jamiyat hayotidagi o'rnini kamaytirish maqsadida ta'lim va ommaviy axborot vositalaridan ham foydalanildi. 1930-yillar diniy siyosatning eng keskin bosqichlaridan biri bo'ldi. Diniy ulamolar va faol dindorlar "sovet tuzumiga qarshi" yoki "eskilik tarafdorlari" sifatida baholanib, ta'qibga uchradi.² Masjid va diniy maktablarning faoliyati keskin qisqardi. Shu tariqa dinning nafaqat diniy, balki milliy-madaniy hayotdagi ta'sirini ham cheklash siyosati amalga oshirildi. 1941-yildan keyin sovet davlatining diniy siyosatida ma'lum yumshash kuzatilgan bo'lsa-da, bu to'liq diniy erkinlikni anglatmagan. Keyingi davrlarda ham diniy faoliyat davlat tomonidan nazorat qilindi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston SSRda 1924–1991-yillarda amalga oshirilgan madaniy siyosat murakkab va ziddiyatli tarixiy jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bir tomondan, ta'lim va fan tizimining kengayishi, savodxonlikning oshishi,

² Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi. 10-sinf uchun darslik. – Toshkent, 2017.

madaniy-ma'rifiy muassasalar tarmog'ining shakllanishi va san'atning professional asosda rivojlanishi muayyan ijobiy natijalarni yuzaga keltirdi. Ikkinchi tomondan esa, mazkur jarayon kommunistik mafkuraviy nazorat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, milliy va diniy qadriyatlarning ayrim jihatlari cheklanishi, ijodkorlar va ziyolilarning ta'qib qilinishi kabi holatlar bilan kechdi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston SSRdagi madaniy siyosatni bir yoqlama emas, balki uning ma'rifiy-modernizatsion natijalari hamda mafkuraviy cheklovlarini o'zaro bog'liq holda o'rganish muhimdir. Ushbu tarixiy tajribani ilmiy jihatdan tadqiq etish bugungi kunda milliy madaniyat, tarixiy xotira va ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yaxti:

1. O'zbekiston tarixi. 1917–1991. Q. Usmonov, M. Sodiqov. – Toshkent.
2. Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi. 10-sinf uchun darslik. – Toshkent, 2017.
3. Murtazayeva R. X. O'zbekiston tarixi.-T.: Yangi asr avlodi, 2003- B.458
4. Ortiqov A. Sovet ziyolilari va ateistik tarbiya. – T.: O'zbekiston 1984. – B. 15
5. Shamsuddinov R. Mo'minov X. O'zbekiston tarixi .- Andijon , 2011. -B.169-170